
СТАНДАРТИЗАЦІЯ

УДК 3:001.4:778.14

Требушкова Т. М., Гребцова І. А.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УНОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ СТРАХОВОГО ФОНДУ ДОКУМЕНТАЦІЇ

У статті наведено результати аналізування загального стану термінологічного забезпечення у сфері страхового фонду документації та визначено напрями подальшого розвитку термінологічної системи.

Ключові слова: страховий фонд документації, термін, термінологічна система, унормування термінології.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах стрімкого розвитку інноваційних технологій, потужних інтеграційних процесів та постійно зростаючого обсягу наукової інформації термінологічна лексика є тим чинником, що активно реагує на ці зміни. За даними науковців, саме терміни становлять близько 90 відсотків нової лексики високорозвинених мов світу. Актуальною тенденцією сьогодення є намагання унормувати галузеві термінології відповідно до сфери знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві найгрунтовніше досліджено термінологічні системи автоматизації, біології, екології, економіки, землеустрою та кадастру, інформатики, комп'ютерної техніки, медицини, правознавства, політології, хімії тощо. Проблемам унормування і стандартизації української фахової термінології присвячено численні дослідження М. Гінзбурга, І. Кочана, Т. Кияка, Р. Микульчика, О. Мартиняка, Б. Рицаря, Я. Юзьківа тощо. Високо оцінюючи науковий доробок учених, необхідно зазначити, що поза увагою дослідників поки що залишаються вузькоспеціалізовані термінології. До таких, зокрема, належить термінологія державної системи страхового фонду документації (далі – СФД), специфіку якої визначає її належність до сфери національної безпеки.

Мета роботи – аналізування системи термінів та визначень понять у сфері СФД і розроблення пропозицій щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розроблення проектів стандартів та нормативної документації, пов'язаної зі створенням СФД, здійснює Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний інститут мікрографії (НДІ мікрографії).

Наразі інститут є єдиною в Україні науково-дослідною, проектно-конструкторською та дослідно-технологічною установою, яка займається розв'язанням актуальних проблем мікрографії, здійснює науково-технічне забезпечення робіт з формування, ведення та використання СФД, проводить науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в галузі запобігання надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

За 25 років свого існування НДІ мікрографії розробив (із наданням чинності) 41 стандарт комплексу «Страховий фонд документації», три стандарти комплексу «Безпека у надзвичайних ситуаціях», 16 стандартів організації України, 34 національні стандарти, згармонізовані з міжнародними, технічні умови, настановчі нормативні документи, інструкції, методики, посібники, словники, довідники тощо. Проведене аналізування законодавчих, нормативно-правових актів і національних стандартів засвідчило, що система

термінів та визначень понять сфери СФД потребує перегляду й оновлення з огляду на зміни, що відбуваються в суспільстві.

Виявлено, зокрема, що належність термінологічної системи СФД до різних сфер державного управління призвела до дублювання та різного визначення деяких основних понять. Відсутність єдиного кодексу взаємоузгоджених законів з питань техногенно-екологічної безпеки, а також єдиного підходу до вирішення наявних проблем призводить до неможливості виконувати всі вимоги чинного законодавства. Ситуація ускладнюється тим, що деякі стандарти, призначені забезпечувати якісне виконання вимог законодавства, нерідко йому суперечать. На прикладі поняття «потенційно небезпечний об'єкт» (далі – ПНО), який стосується державної системи СФД і сфери цивільного захисту, простежимо таку невідповідність (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняння деяких термінів та визначень позначених ними понять

Ч. ч.	Визначення	Джерело інформації
1	2	3
1	ПНО – об'єкт, на якому можуть використовувати або виготовляти, переробляти, зберігати чи транспортувати небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії або надзвичайної ситуації	ДСТУ 33.002 Страховий фонд документації. Терміни та визначення понять [1]
2	ПНО – об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії	Закон України «Про об'єкти підвищеної безпеки» [2]
3	ПНО – об'єкт, на якому можуть використовувати або виготовляти, переробляти, зберігати чи транспортувати небезпечні речовини, біологічні препарати, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення техногенної надзвичайної ситуації	ДСТУ 4933 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Техногенні надзвичайні ситуації. Терміни та визначення основних понять [3]
4	ПНО – об'єкти, де можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини	Постанова Кабінету Міністрів України «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної безпеки» від 11 липня 2002 р. № 956 [4]
5	ПНО – будь-яке джерело потенційної шкоди життєво важливим інтересам людини	ДСТУ 2156–93 Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення [5]

Отже, множинність і неузгодженість понять у межах конкретної системи термінів свідчать, що автори (розробники) цих нормативних актів не дотримувалися однієї з основних вимог до терміна – однозначної відповідності терміна поняттю [6, с. 14; 7, с. 514]. Також у цих визначеннях не дотримано мовної правильності:

а) українській мові не властиві пасивні конструкції з дієсловами на -ся [6, с. 22; 7, с. 618–619]; через це неправильно написано «об'єкт, на якому можуть використовуватися, або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини...», або «реалізація державної політики у сфері створення та функціонування державної системи страхового фонду документації здійснюється суб'єктами державної системи страхового фонду документації...», а потрібно «об'єкт, на якому використовують, або виготовляють, переробляють, зберігають чи транспортують небезпечні речовини...» і «реалізацію державної політики у сфері створення та функціонування державної системи страхового фонду документації здійснюють суб'єкти державної системи страхового фонду документації...»;

б) згідно з п. 2.14 Порядку [8] «мовні конструкції в тексті нормативно-правового акта викладаються, як правило, в активній формі, яка є необхідною для покладення обов'язку або надання повноваження». Отже, якщо в Законі або іншому нормативно-правовому акті вживають пасивні конструкції, то тим самим порушують не тільки мовні норми, а й вимоги зазначеного нормативно-правового акта. Так само п. 6.1.2 основоположного стандарту [9] містить вимогу: «Зворотню форму дієслова відповідно до її безпосередньої призначеності треба вживати лише тоді, коли йдеться про неперехідну дію і не вживати, коли йдеться про перехідну дію (в якій беруть участь і виконавець, і об'єкт)». Наведемо приклад: «Роботи треба виконувати, дотримуючись технічних вимог» (правильно), «Роботи виконуються з дотриманням технічних вимог» (неправильно);

в) українській мові властива милозвучність, тобто потрібно уникати збігу голосних і приголосних звуків [10, с. 16–19], тому замість висловів «зберігання або відтворення», «юридичними або фізичними особами», «аварії або надзвичайної ситуації» доречніше було б вживати «зберігання чи відтворення», «юридичними чи фізичними особами», «аварії чи надзвичайної ситуації».

Не залишається поза увагою той факт, що у чинному законодавстві маємо чимало скалькованих термінів. Так, зокрема, у Законі України [11] вжито термін «функціонування» (калька з рос.) замість потрібного «функціонування». Трапляються й випадки некоректного подання термінів та визначень процесових понять, що відбувається через вплив російської мови. Про потребу розрізняти терміни, що позначають процеси та їхні наслідки, неодноразово наголошують українські науковці [7, с. 518, 520–525 тощо]. Отже, важливим є звертати увагу на властиве українській мові вживання іменників, за допомогою яких розрізняють дію, подію та наслідок події, й позначати ці поняття правильними формами. Залежно від контексту в національних стандартах пишемо форми іменників, що позначають незавершений і завершений процес, а також його наслідок: наприклад, «ліквідування й ліквідація»; «підготовка й підготування» тощо.

Аналізування розбіжностей термінів та понять сфери СФД у законодавчих та підзаконних актах України свідчить, що наразі немає єдиних підходів до визначення засадничих понять, що призводить до складнощів у розумінні проблемних питань, логічних помилок у їх усвідомленні та подальшому застосуванні.

Щоб унормувати систему термінів і визначень основних понять сфери СФД, підвищити їхню якість, НДІ мікрографії виконує науково-дослідні роботи з розроблення стандартів на терміни та визначення основних понять.

Відповідно до вимог статті 10 Закону України [11] порядок і правила формування, ведення та використання СФД встановлюються положеннями, іншими нормативно-правовими актами, а також національними стандартами України (далі – стандарт), зокрема:

– ДСТУ 33.002:2007 «Страховий фонд документації. Терміни та визначення понять» [1] устанавлює терміносистему, що застосовують у сфері СФД;

– ДСТУ 33.110:2007 «Страховий фонд документації. Комплектність документації для створення. Загальні вимоги» [12] – вимоги щодо комплектності документації на промислову продукцію, об'єкти будівництва та об'єкти культурної спадщини для створення СФД;

– ДСТУ 33.114:2009 «Страховий фонд документації. Підготовлення та постачання документації на електронних носіях інформації. Загальні технічні вимоги» [13] – вимоги щодо підготування та постачання документації на електронних носіях інформації для формування СФД;

– ДСТУ 33.116:2010 «Страховий фонд документації. Електронні копії документів. Загальні вимоги» [14] – вимоги щодо виготовлення копій документів страхового фонду на електронних носіях.

За період застосування стандартів [1] та [12]–[14] у державній системі СФД відбулися зміни в законодавстві України, що вплинули на положення цих стандартів.

Для усунення невідповідностей проведено наукові дослідження, метою яких стало виявлення впливу змін на функції суб'єктів державної системи СФД у нормативно-правовій базі України та відповідне обґрунтування й уточнення положень стандартів комплексу «Страховий фонд документації», а також узгодження чинних стандартів [1] та [12]–[14] із сучасними потребами державної системи СФД.

Актуальність наукових досліджень полягала в

– необхідності впорядкування положень стандартів відповідно до змін у законодавстві України та накопиченого досвіду за період застосування стандартів;

– уточненні розподілу функцій суб'єктів державної системи СФД у процесі виконання робіт щодо створення, формування, ведення та використання СФД.

Дослідження термінології, яку застосовують у державній системі СФД, засвідчили, що зміни в законодавстві України, активний розвиток технологічного напрямку щодо створення документів в електронному вигляді, введення термінології щодо нових видів документації, об'єктів та суб'єктів тощо вплинули на термінологію, яку застосовують у державній системі СФД, та потребують її оновлення.

За результатами наукових досліджень визначено, що:

– терміни та визначення їхніх понять, які застосовують у державній системі СФД, не відповідають чинному законодавству України, а саме: змінився склад та назви суб'єктів державної системи СФД;

– у державній системі СФД немає єдиної термінології напрямку «Технологічне забезпечення СФД України», що пов'язана з цифровими технологіями;

– у державній системі СФД немає нової термінології, яку застосовують після 2007 року.

У 2016 році надано чинності Зміні № 1 до стандарту [1], який устанавлює єдину термінологію, рекомендовану для вживання в усіх видах документів стосовно СФД України, а також для наукової, навчально-методичної та публіцистичної літератури, у зв'язку з чим:

а) терміни та їхні визначення приведено у відповідність до термінології чинного законодавства України;

б) вилучено терміни та визначення, що дублюють або суперечать вимогам чинних нормативних документів, і прийнято ті, які відповідають основним вимогам до термінів, згідно з [6];

в) удосконалено термінологію державної системи СФД унормуванням нових термінів, а саме:

- 1) бінарне цифрове зображення;
- 2) напівтонове цифрове зображення;
- 3) кольорове цифрове зображення;
- 4) документ в електронному вигляді;
- 5) електронний мікрофільм;
- 6) електронне сховище;
- 7) копія документа в електронному вигляді;
- 8) обов'язковий реквізит електронного документа;

- 9) документація із землеустрою;
  - 10) документація для проведення аварійно-рятувальних робіт;
  - 11) суб'єкт господарської діяльності;
  - 12) об'єкти систем життєзабезпечення;
  - 13) об'єкти систем транспортних зв'язків;
  - 14) об'єкт культурної спадщини;
  - 15) об'єкти науки і техніки;
  - 16) страховий фонд документації для проведення аварійно-рятувальних робіт;
- г) скориговано нормативні посилання відповідно до чинних нормативних документів.

Отже, наразі унормовано понад 100 українських термінів і визначень позначених ними основних понять щодо сфери СФД.

Логічним продовженням робіт зі стандартизації у сфері СФД стало аналізування й переглядання положень інших стандартів, зокрема [12]–[14] у зв'язку зі змінами у правовому полі України, актуальними потребами державної системи СФД та проблемними питаннями, що виникають під час застосування цих стандартів. Зокрема, потребують подальшого унормування терміни, пов'язані з поняттями «електронний документ», «документ в електронному вигляді» та «копія документа в електронному вигляді» тощо.

Розроблювані до стандартів зміни дадуть змогу вдосконалити нормативну базу СФД, згармонізувавши її з правовим полем, усунути протиріччя, неузгодженість термінології, врахувати сучасні потреби користувачів, що дасть можливість забезпечити суб'єкти державної системи СФД якісними нормативними документами.

Висновки. До системи термінів та визначень понять сфери СФД належить понад 100 термінів та визначень понять, деякі з них не узгоджені між собою через належність термінологічної системи СФД до різних сфер державного управління, що призводить до суперечностей і складнощів у їх застосуванні.

Процес унормування системи термінів і визначень основних понять сфери СФД, підвищення якості чинних нормативних документів є одним з пріоритетних напрямів науково-дослідних робіт, виконуваних НДІ мікрографії. Розроблені стандарти сфери СФД і зміни до них, а також перспективні дослідження в цьому напрямі дають змогу забезпечувати однозначною термінологією державні соціально-економічні та науково-технічні програми, законодавство України з питань СФД, сприяти підвищенню рівня загальної та фахової освіти в Україні, вдосконалювати подальший розвиток української науково-технічної мови.

Ще одним поштовхом до створення якісних нормативних документів могла б стати єдина термінологічна електронна нормативна база, застосування якої дало б змогу уникнути прикрих помилок під час розроблення нормативних документів, зекономити час на пошуки потрібної термінології, досягати несуперечливості у визначенні понять і термінів та мовної правильності.

Усунення суперечностей у законодавстві з питань СФД та врегулювання зазначених питань залишається актуальним і потребує продовження роботи відповідно до змін, що відбуваються в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Страховий фонд документації. Терміни та визначення понять [Текст] : ДСТУ 33.002:2007. – [Чинний від 2009–01–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – III, 22 с. – (Національний стандарт України).
2. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III у редакції від 26.04.2014 / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 15. – 73 с.

3. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Техногенні надзвичайні ситуації. Терміни та визначення основних понять [Текст] : ДСТУ 4933:2008. – [Чинний від 2008–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008.
4. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної безпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 [із змін.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2002-p>
5. Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення [Текст] : ДСТУ 2156–93. – [Чинний від 1995–01–01]. – 18 с.
6. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966:2009. – [Чинний від 2010–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 37 с. – (Національні стандарти України).
7. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2011. – 696 с.
8. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації (затверджений наказом Мін'юсту від 12.04.2005 № 34/5 [у редакції від 15.05.2013 № 883/5] та зареєстрований у Мін'юсті 12.04.2005 за № 381/10661).
9. Національна стандартизація. Правила розроблення, викладання та оформлення національних нормативних документів. ДСТУ 1.5:2015. – [Чинний від 2017–02–01]. – К. : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 61 с. – (Національний стандарт України).
10. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2007. – 288 с.
11. Про страховий фонд документації України : закон України від 22 березня 2001 р. № 2332–III [із змін.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2332-14>
12. Страховий фонд документації. Комплектність документації для створення. Загальні вимоги [Текст] : ДСТУ 33.110:2007. – [Чинний від 2009–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – III, 28 с. – (Національний стандарт України).
13. Страховий фонд документації. Підготовка та постачання документації на електронних носіях інформації. Загальні технічні вимоги [Текст] : ДСТУ 33.114:2009. – [Чинний від 2011–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2011. – IV, 19 с. – (Національний стандарт України).
14. Страховий фонд документації. Електронні копії документів. Загальні вимоги [Текст] : ДСТУ 33.116:2010. – [Чинний від 2012–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2013. – III, 7 с. – (Національний стандарт України).

Требушкова Т. Н., Гребцова И. А.

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ В СФЕРЕ СТРАХОВОГО ФОНДА ДОКУМЕНТАЦИИ

В статье приведены результаты анализа общего состояния терминологического обеспечения в сфере страхового фонда документации и определены направления дальнейшего развития терминологической системы.

Ключевые слова: *страховой фонд документации, термин, терминологическая система, нормирование терминологии.*

T. N. Trebushkova, I. A. Grebtsova

PRACTICAL ASPECTS OF NORMALIZATION OF TERMINOLOGY IN THE FIELD OF INSURANCE FUND OF DOCUMENTATION

The article presents the results of the analysis of the general state of terminological support in the field of insurance fund documentation and identifies areas for further development of the terminological system.

Key words: insurance fund of documentation, term, terminological system, terminology rationing.

Рецензент: Кривулькін І.М., канд.фіз.-мат. наук, директор НДІ мікрографії, м. Харків

УДК 005.62:81'255:006.35(4)

Гінзбург М. Д., Клюнь А. М.

ПОСТІЙНЕ ПОЛІПШУВАННЯ ПЕРЕКЛАДІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ ЯКІСТЬ РОБОТИ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті покласифіковано основні вимоги до роботи газотранспортної системи України в умовах переходу на європейські технічні норми та стандарти. Показано, що одним з істотних чинників, які впливають на досягнення відповідності вимогам європейських стандартів газової інфраструктури, є якість українськомовних перекладів цих стандартів. Сформульовано сім основних вимог до перекладів європейських стандартів і критерії відповідності цим вимогам. Розглянуто організаційно-методичні й технологічні способи досягти відповідності кожній із зазначених вимог та їхній сукупності, що ґрунтуються на концепції ISO 9000. Особливу увагу приділено ситуаціям суперечності окремих вимог і діям перекладача в таких ситуаціях.

Ключові слова: газотранспортна система, європейський стандарт, перекладання, переклад, якість, постійне поліпшення, вимога, ідентичність, раціональна стислість, зрозумілість, застандартизованість термінології, системність, однозначність термінології, мовна правильність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Згідно з ISO 9000 *якість* (англ. quality) – це ступінь, до якого сукупність власних характеристик об'єкта (продукції, послуги, процесу, особи, організації, системи, ресурсу тощо) відповідає вимогам [1, п. 3.6.1–3.6.2]. А *вимога* (англ. requirement) – це потреба чи сподіванка¹, *викладені* (англ. stated), *узагалі передбачувані*² (англ. generally implied) чи *обов'язкові* (англ. obligatory) [1, п. 3.6.4].

Газотранспортна система (ГТС) України – це такий стратегічно важливий для економіки України об'єкт, завдання якого – безаварійно та безперебійно постачати споживачам потрібні обсяги природного газу. ГТС – це складний технологічний об'єкт,

¹ У тексті [1, п. 3.6.4] англійськомовного терміна *expectation* перекладено як *очікування*. Проте в українській мові слово *очікування* має лише процесове значення: «дія і стан за знач. *очікувати*» [2, т. 5, с. 833], а в цьому визначенні йдеться про *сподіванку* – «надію на що-небудь; припущення, що ґрунтується на ймовірності, можливості чого-небудь» [2, т. 9, с. 556].

² «Узагалі передбачуваний» означає, що для організації й заінтересованих сторін це звичай чи загальна практика, що розглядувані потреби або сподіванку передбачають [1, п. 3.6.4, примітка 1]. На нашу думку, *generally implied* не можна перекладати як *загальнозрозумілі*, бо тут йдеться не про зрозумілість, а про те, що впливає з обставин, звичаю чи практики, а не з явного викладу.